

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота

(магістра)

**з теми «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ
ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ»**

Виконала: магістрантка 2 курсу

Ps2-M24 групи

ЮР'ЄВА Оксана Борисівна

спеціальності 053 Психологія

(денна форма навчання)

Керівник: ГОЦУЛЯК Наталія

Євгенівна, кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри загальної та

практичної психології

Рецензент: ЛОГВІНА Оксана

Анатоліївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та практичної

психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	7
1.1. Поняття психологічної адаптації особистості в науковій літературі.....	7
1.2. Психологічні особливості особистості, яка брала участь у бойових діях.....	14
1.3. Стадії соціально-психологічної адаптації та умови її перебігу.....	19
1.4. Взаємозв'язок соціально-психологічної адаптації з особистісними характеристиками.....	23
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	28
2.1. Психодіагностичний інструментарій та організація емпіричного дослідження.....	28
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	32
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА РОЗВИТКУ НАВИЧОК АДАПТАЦІЇ КОМБАТАНТІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ.....	46
3.1. Зміст та структура програми з розвитку навичок психологічної адаптації учасників бойових дій до цивільного життя.....	46
3.2. Апробація ефективності розробленої програми.....	49
3.3. Рекомендації щодо адаптації учасників бойових дій до цивільного життя.....	55
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В останні роки у вітчизняній науці помітно зростає кількість робіт, присвячених проблемам адаптації учасників бойових дій, зокрема питанням соціальної, психологічної та соціально-психологічної підтримки такого процесу. Ця проблематика набула загальносуспільної ваги для нашої держави за останнє десятиліття і стала особливо гострою після початку повномасштабних бойових дій два роки тому. Надання допомоги військовослужбовцям у побудові цілісного, наповненого сенсом життя потребує комплексного підходу, здатного враховувати сукупність соціокультурних, соціоекономічних, соціополітичних і соціопсихологічних чинників, які впливають на статичні та динамічні характеристики індивідуальної адаптації комбатантів до цивільного середовища. У цих умовах особливої актуальності набуває питання про соціально-психологічний супровід процесу їх адаптації.

Психологічний аналіз соціальних процесів пристосування є ефективним лише за умови інтеграції знань різних галузей, проте соціогуманітарні науки поки що не досягли належної узгодженості у вивченні реабілітації учасників бойових дій. Нині проблема розглядається переважно крізь призму структурно-функціонального (нормативного) підходу. Водночас досі відсутня чіткість щодо теоретико-методологічного підґрунтя аналізу адаптації військових у мирному суспільстві, недостатньо досліджені її соціальні та інформаційні особливості, зміст, структура та місце в життєдіяльності ветеранів. Не визначено характер взаємодії між процесами соціалізації, бракує розуміння різнорівневих стратегій і бар'єрів на шляху адаптації до цивільного життя.

Разом із тим існує переконання, що вивчення різних аспектів соціально-психологічної адаптації комбатантів потребує міждисциплінарного підходу, здатного забезпечити комплексний, системний аналіз як статичних, так і динамічних чинників. Таким чином постає суперечність між потребою

отримати достовірне уявлення про соціально-психологічну адаптацію учасників бойових дій та відсутністю необхідної ясності щодо відповідних методологічних підходів. Це й зумовило актуальність обраної теми кваліфікаційного дослідження.

Об'єкт дослідження – процес психологічної адаптації особистості.

Предмет дослідження – психологічна адаптація учасників бойових дій до цивільного життя.

Мета дослідження – здійснити теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психологічних особливостей адаптації учасників бойових дій до умов мирного життя, а також розробити програму розвитку навичок психологічної адаптації комбатантів.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми психологічної адаптації особистості.
2. Визначити психологічні особливості комбатантів.
3. Здійснити емпіричне дослідження процесу адаптації військовослужбовців, які повернулися з війни, до цивільного життя.
4. Розробити та апробувати програму розвитку навичок психологічної адаптації комбатантів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи:

- **Теоретичні:** аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових підходів і концепцій.
- **Емпіричні:** спостереження, бесіда, анкетування, тестування, спрямовані на виявлення депресивних та тривожних станів у комбатантів. У дослідженні застосовано такі методики: «Діагностика рівня особистісної тривожності» (Дж. Тейлор, адаптація В. Норакидзе); «Коротка шкала тривоги, депресії та ПТСР» (Б. Барт); «Диференціальна діагностика депресивних станів» (адаптація Т. Балашової); – методика «САН».

Наукова новизна дослідження:

- комплексне вивчення процесу адаптації учасників бойових дій до цивільного життя дало можливість створити інтегративну модель адаптації, яка враховує особистісні, соціальні та емоційні чинники, що впливають на повернення комбатантів до мирного середовища;
- запропоновано новий підхід до подолання психологічних бар'єрів у процесі соціалізації;
- основі отриманих результатів розроблено програму психологічної підтримки, спрямовану на успішну реінтеграцію комбатантів у суспільство.

Теоретична новизна дослідження. Невід'ємна єдність об'єктивних і суб'єктивних аспектів життєдіяльності особистості зумовлює подвійність норми та її інтерпретації в соціально-психологічних адаптаційних процесах, а також їх взаємодоповнюваність. Соціально-психологічне вивчення цього феномену має базуватися на нормативно-інтерпретативному підході. У результаті проведеного аналізу було розширено комплексне уявлення про специфіку та особливості структурно-функціональних і інтерпретативних елементів, що визначають об'єктивну потребу якісної соціально-психологічної підтримки учасників бойових дій під час їх адаптації до цивільних умов життя.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь 30 чоловіків віком від 22 до 56 років, які мають досвід військової служби та участі в бойових діях. Учасники перебували на різних етапах адаптації, що дало змогу отримати всебічні дані щодо їхнього психологічного стану та процесу соціальної реінтеграції.

Практична значущість дослідження. Отримані у роботі результати можуть слугувати підґрунтям для подальшого створення науково обґрунтованих методів оптимізації системи підтримки учасників бойових дій. Вони можуть бути застосовані у професійній діяльності державних службовців, соціальних працівників, практичних психологів і соціальних педагогів, які займаються вирішенням прикладних завдань, пов'язаних із соціально-психологічною адаптацією військових до умов мирного соціуму.

Апробація результатів. Основні результати дослідження викладено у міжнародних конференціях:

1. Гоцуляк Н.Є., Юр'єва О.Б. Семантичне поле ключових понять психології адаптації. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 129–133. URI : <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

2. Юр'єва О.Б. Основи соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 171–174. URI : <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

3. Юр'єва О.Б. Рекомендації щодо адаптації учасників бойових дій до цивільного життя. *Сучасні виклики суспільства у роботі психолога* (з нагоди річниці ГО «Спілка психологів Поділля»): матеріали науково-практичного круглого столу, 1 грудня 2025 року (онлайн захід). URI : <https://www.psy-podillia.org.ua/naukova-diyalnist/>

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (71 найменування) та чотирьох додатків. Основний зміст викладено на 77 сторінках.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження здійснено теоретичний аналіз наукової літератури та наявних емпіричних робіт, присвячених проблемі адаптації військовослужбовців до цивільного життя.

Адаптація розглядається як динамічний процес, у межах якого живі системи зберігають стабільність, необхідну для існування та розвитку, попри зміну зовнішніх умов. Вона забезпечує досягнення нового гомеостатичного стану, який дозволяє організму функціонувати максимально ефективно на фізіологічному та поведінковому рівнях. Відтак, процес адаптації є безперервним і залежить від взаємодії системи «людина — середовище».

Організація адаптаційного процесу значною мірою визначається біологічними, психофізіологічними та індивідуально-психологічними характеристиками особистості. Важливу роль у цьому відіграє рівень психічної організації, особливості темпераменту, швидкість реагування на зміни та здатність до саморегуляції.

Під час військової служби людина перебуває в умовах соціальної ізоляції та екстремального функціонування, що вимагає високого рівня мобілізації психічних ресурсів. Солдат функціонує в мікросоціальному середовищі, орієнтованому на виживання і виконання бойових завдань, тому після повернення до мирного життя виникають труднощі у відновленні звичних соціальних і сімейних зв'язків. Це зумовлює необхідність професійного психологічного супроводу з боку фахівців – психологів, психотерапевтів, соціальних працівників.

На базі реабілітаційного відділення Кам'янець-Подільської міської лікарні проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь 30 чоловіків віком від 22 до 56 років, що мали досвід військової служби та перебування у зоні бойових дій. Респонденти знаходилися на різних етапах адаптації до цивільного життя, що дозволило отримати комплексне уявлення про їхній психоемоційний стан та рівень соціальної інтеграції.

Результати діагностики показали, що у 40% військовослужбовців виявлено депресивний стан, а у 60% спостерігаються симптоми тривожності, депресії та посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Водночас 53% учасників продемонстрували позитивні показники самопочуття. Отримані дані засвідчують, що через вплив стресових чинників війни ветерани стикаються з низкою труднощів у процесі реінтеграції до суспільства, зокрема внаслідок порушення базових потреб – сну, апетиту, відчуття безпеки. Це, своєю чергою, негативно впливає на психологічний стан, соматичне здоров'я та здатність до соціальної адаптації.

З метою підтримки ветеранів була розроблена та апробована програма розвитку психологічної адаптації, що складалася з шести зустрічей тривалістю по дві години. Теоретична частина програми охоплювала питання адаптації до цивільного життя, формування емоційної стійкості, профілактики конфліктів, планування кар'єри та фінансової грамотності. Практична частина включала методики ненасильницького спілкування, самопізнання, розвитку комунікативних навичок та соціальної взаємодії.

Результати повторного опитування після участі у програмі засвідчили позитивні зміни: у 35% учасників спостерігалось значне покращення психоемоційного стану та соціальної активності, налагодження міжособистісних стосунків і зростання рівня адаптації. Це підтверджує ефективність запропонованої програми у сприянні психологічному відновленню та соціальній інтеграції ветеранів.

Таким чином, адаптація військовослужбовців до цивільного життя є багатокомпонентним і тривалим процесом, що охоплює психологічну, соціальну, професійну та фізичну сфери функціонування особистості.

Враховуючи результати дослідження, було сформульовано рекомендації, спрямовані на підтримку комбатантів у процесі повернення до мирного життя. Зокрема, рекомендовано:

- проходити психологічну реабілітацію та звертатися за фаховою допомогою у разі проявів ПТСР чи депресії;

- активно брати участь у ветеранських спільнотах та групах взаємодопомоги;
- розвивати навички саморегуляції, самоосвіти та кар'єрного планування;
- використовувати державні та соціальні програми підтримки ветеранів.

Отже, проведене дослідження підтверджує необхідність комплексного підходу до процесу адаптації військових до цивільного життя, який включає психологічну підтримку, соціальну інтеграцію, професійну орієнтацію та сприяння фізичному й емоційному відновленню.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у поглибленому вивченні психологічних механізмів адаптації військовослужбовців до умов мирного життя з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей, рівня бойового досвіду та тривалості перебування у зоні бойових дій.

Доцільним є проведення довготривалих лонгітюдних досліджень, спрямованих на виявлення динаміки психологічних, емоційних і соціальних змін у ветеранів після завершення служби. Окремої уваги потребує аналіз впливу сімейного та соціального середовища на ефективність процесу адаптації, а також ролі соціальної підтримки у формуванні позитивного світосприйняття та відновленні емоційної стабільності.

Подальший розвиток може отримати створення й апробація програм психолого-соціальної реабілітації, які поєднують групові, індивідуальні та онлайн-формати роботи. Важливим напрямом є також розробка спеціалізованих тренінгів і курсів для членів сімей військовослужбовців, що сприятиме гармонізації сімейних стосунків та запобіганню вторинним психологічним травмам.

Перспективним вбачається і вивчення взаємозв'язку між рівнем професійної реалізації, фінансової стабільності та успішністю соціальної інтеграції ветеранів. У цьому контексті важливим є міждисциплінарний підхід, що поєднує психологічні, соціологічні, медичні та економічні аспекти адаптаційного процесу.

Отже, подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на удосконалення системи психологічної підтримки та реабілітації комбатантів, розроблення ефективних механізмів інтеграції ветеранів у суспільство, а також формування державних програм, орієнтованих на їх всебічний розвиток і соціальне благополуччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаев Н.А. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : *методичний посібник*. Київ : НДЦГП ЗСУ, 2016. 234 с.
2. Алещенко В.І. Психологічна реабілітація військовослужбовців з постстресовими психічними розладами : *навчальний посібник*. Харків, ХУПС. 2005. 84 с.
3. Бадюк М.І. Медична реабілітація учасників бойових дій на регіональному рівні. Екстрена медицина: від науки до практики. № 1 (27). 2018. С. 21–30.
4. Бадюк М.І. Оптимізація медичної допомоги і військових підрозділах і частинах тактичного рівня Збройних Сил України у сучасних умовах. Україна. Здоров'я нації. 2016. №4/1(41). С. 13–18.
5. Білий В.Я. Еволюція поглядів та розвиток системи лікувально-евакуаційного забезпечення військ – уроки для Збройних Сил України. *Медичне забезпечення антитерористичної операції: науково-організаційні та медико-соціальні аспекти*: зб. наук. праць. Київ : ДП «НВЦ» Пріоритети», 2016. С. 60–76.
6. Блінов О.А. Види та напрямки психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4 (41). С. 168–173.
7. Бриндіков Ю. Л. Сучасний стан психологічної реабілітації учасників бойових дій в Україні. Сучасні проблеми психології у контексті історикопсихологічного пізнання : *матеріали круглого столу*. Київ : ДП «Інформаційноаналітичне агентство», 2016. С. 13–14.
8. Бриндіков Ю.Л. Сучасний стан психологічної реабілітації учасників бойових дій в Україні. Київ. 2018. 144 с.

9. Ворона П.В., Ворона Л.І. Посттравматичний синдром викликаний зоною АТО та особливості його подолання : педагогіко-психологічні аспекти. *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 9. С. 49–52.

10. Гайда І. М. Медична реабілітація військовослужбовців Збройних Сил України на регіональному рівні : метод. рекомендації. *Екстрена медицина: від науки до практики*. 2014. №4. С. 3–8.

11. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї і до політичного терору. Львів : «Видавництво Старого Лева», 2015. 416 с.

12. Горбунова В.В., Карачевський А.Б., Климчук В.О. та ін. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО : *посібник для ведучих груп*. Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 91 с.

13. Горбунова В.В. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО : *посібник для ведучих груп*. Львів : Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету. 2016. 144 с.

14. Дмитренко Г.М. Психологічна реабілітація учасників АТО : види діяльності практичного психолога. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: *зб. наук. праць*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. С. 248–252.

15. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : *методичний посібник*. Київ : НДЦ ГП ЗСУ. 2016. 234 с.

16. Зінкевич Т.О. Терапія сімейних систем. Київ. 2012. 270 с.

17. Іпатов А.В. Комплексна технологія реабілітації інвалідів в Україні. Медична реабілітація, курортологія, кінезотерапія. 2004. №3(39). С. 44–45.

18. Іщенко А. Психологія війни: як допомогти ветеранам АТО повернутися до нормального життя. URL: <https://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/psihologiya-voyny-kak-pomoch-veteranam-ato-vernutsya-knormalnoy-zhizni-1117099>. Дата звернення: 22.01.2024.

19. Кіх А.Ю. Форма та порядок складання індивідуальної програми медичної реабілітації військовослужбовців. *Наука і практика*. 2015. № 1–2. С. 49–54.
20. Кондюкова В.В. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців силових структур, звільнених у запас : *навчально-методичний посібник*. Київ : Гнозис, 2013. 116 с.
21. Кривоконь Н.І. Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи : *монографія*. Харків : ФОП Олійник, 2011. 480 с.
22. Лесков В.О. Психологічна реабілітація військовослужбовців запасу в системі мінімізації виявів негативних психологічних наслідків локальних воєнних конфліктів. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ. 2006. Т. VIII, вип. 3. С. 191–197.
23. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах»*. Хмельницький, 2008. 22 с.
24. Лінде М. Психологічне консультування : *теорія та практика*. Київ : Академія, 2021. 256 с.
25. Матяш М.М. Реабілітація інвалідів – учасників бойових дій в Київській області. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2017. № 4 (90). С. 23–34.
26. Матяш М.М. Соціально-стресові розлади у структурі українського синдрому. *Український часопис*. 2016. № 3(113). С. 118–121.
27. Матяш М.М. Український синдром: особливості посттравматичного стресового розладу в учасників антитерористичної операції. *Український медичний часопис*. 2014. № 6(104). С. 124–127.
28. Медична та соціальна реабілітація : *навчальний посібник* / за заг. ред. І.Р. Мисули, Л.О. Вакулєнко. Тернопіль : ТДМУ, 2005. 402 с.
29. Михайлов Б.В. Комплексна санаторно-курортна реабілітація осіб, постраждалих внаслідок участі в АТО. XV науково-практична конференція

«Проблеми та перспективи етапного відновного лікування», 10–11 вересня 2015 р : *тези доп.* Тернопіль, 2015. С. 102–103.

30. Мульована Л.І. Методи психологічної допомоги учасникам АТО. *Молодий вчений*. 2014. №10 (13). С. 114–116.

31. Наказ МО України «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів)» від 09. 12. 2015 року № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16>

32. Напрєєнко О.К. Психолого-психіатрична допомога постраждалим при збройних конфліктах : *метод. реком.* Київ, 2014. 34 с.

33. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

34. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посібник. Том 1. Київ. 2018. 208 с.

35. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна. Київ : Наш формат, 2017. 1068 с.

36. Паронянц Т.П. Виникнення і прояв післятравматичних стресових розладів у працівників органів внутрішніх справ в умовах виконання миротворчої місії ООН (на прикладі колишньої Югославії) : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук*: спец. 19.00.06 «Юридична психологія». Харків, 2004. 18 с.

37. Попелюшко Р.П. Основні критерії та діагностика посттравматичних стресових розладів у комбатантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 2(1). С. 164–168.

38. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. Т. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198–207.

39. Посвістак О.А. Вплив Другої світової війни на шлюбно-сімейні стосунки та розвиток психологічних знань про сім'ю. *Вісник ОНУ ім. І. Мечникова*. Психологія. 2016. Т. 21. Вип. 1 (39).

40. Протокол з діагностики та терапії ПТСР Національного інституту клінічної майстерності Великобританії (NICE). URL: [http:// guidance. nice. org. uk/cg26](http://guidance.nice.org.uk/cg26) Дата звернення: 12.09.2023.

41. Психіатрія : *підручник* / за ред. проф. О. К. Напрєєнка. Київ : Здоров'я, 2001. 584 с.

42. Психологічна корекція посттравматичних стресових розладів : *навч.-метод. комплекс* / укл. Л. М. Москалюк. Київ : Вид-во Національної академії внутрішніх справ, 2014. 38 с.

43. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад. *Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги*. Київ, 2016. 52 с.

44. Романюк Ю.А. Медико-соціальне обґрунтування оптимізації системи лікувально-профілактичного забезпечення пенсіонерів Міністерства оборони України : *автореф. дис... канд. мед. наук*: спец. 14.02.03. НМАПО ім. П.Л. Шупика. Київ. 2010. 22 с.

45. Семигіна Т. Психосоціальна реабілітація комбатантів: міжнародна та вітчизняна практика. Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО : *зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф.* Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2017. 312 с.

46. Сундукова І. В., Голуб О. В. Адаптивні копінг-стратегії поведінки в умовах змагальної діяльності. *Педагогічна Академія: наукові записки*. №17. 2025. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/874/760>

47. Тараненко Г.Г. Когнітивна безпека як вимір російсько української війни. *Політологічний вісник*. № 92. 2024. С. 371–382.

48. Ткачишина О. Р. Особистісний потенціал як основа формування конструктивних копінг-стратегій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022.

49. Тахмиш О.М., Конопля О.А. Самоактуалізація особистості студента у зв'язку з проявами захисних механізмів психіки. 2014. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4463/1/A_Tokhtamysh_O_Konoplya_KPP_I_L.pdf

50. Томе Г., Кехле Г. Психоаналітична терапія. Том 1. Київ : БФ «Еврідика», 2021. 720 с.

51. Тополь О.В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. *Вісник ЧДПУ*. 2015. №124. С. 230–233.

52. Тополь О. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. *Вісник Черкаського державного пед. ун-ту*. 2015. Вип. 124. С. 230–233.

53. Тохтамиш О.М. Реабілітаційна психологія : *навч.-метод. посібник*. Вінниця : Віндрук. 2004. 102 с.

54. Федоренко Р.П. Психологія сім'ї : *навч. посіб.* Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

55. Хайрулін О.М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців : *монографія*. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 220 с.

56. Хубетов О.В. Когнітивні чинники адаптивності безробітних в умовах професійного перенавчання: *дис. ... канд. психол. наук*: 053 ІПК ДСЗУ. Київ. 2021. 264 с.

57. Хузратова Н., Малімон Л., Олійник А. Особливості копінг-стратегій у людей з різними ціннісними орієнтаціями. *Психологічні перспективи*, 2023. №(41). С. 175–190.

58. Чала О. Вплив копінг-стратегій на деструктивну конфліктність представників юнацького віку. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1268/1/E_CHALA_PO_2\(14\)_IS_IPSP.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1268/1/E_CHALA_PO_2(14)_IS_IPSP.pdf)

59. Чаповська О.О. Копінг-стратегія поведінки та психологічні чинники подолання стресу особистістю. 2020. С. 287–291. URL: https://docs.academia.vn.ua/bitstream/handle/123456789/408/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_30_10_2020-287-291.pdf?sequence=1&isAllowed=y
60. Чеканська О.А., Данчук Ю.П. Особливості копінг-поведінки особистості у стресових ситуаціях. 2019. № 4. Т. 1. С. 63–67.
61. Чекстере О.Ю. Життестійкість, резильєнтність і копінг стратегії як психологічні феномени, що сприяють адаптивності особистості *Scientific method: reality and future trends of researching: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference*. 2023. С. 222–228.
62. Шамиглюк О. Особливості уявлень учасників АТО про сучасного Українця. Наука і освіта. 2016. № 5. С. 261–266.
63. Шайхлісламов З.Р., Горбенко В.Ю. Теоретичні підходи визначення копінг-стратегії поведінки особистості. *Прикладна психологія. Професійна й організаційна психологія*. Том 34 (73) № 1 2023. С. 64–69.
64. Шеленкова Н.Л. Дослідження копінг-стратегій в процесі адаптації студентів першого року навчання. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки*. 2019. № 1. С. 72–77.
65. Шиліна Н.Є. Копінг-стратегії в робочих конфліктах: гендерні відмінності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Психологія*. 2024. Вип. 1. С. 60–64.
66. Яковлева М.В., Каламаж Р.В., Гільман А.Ю. Домінуючі копінг-стратегії у студентів медичного коледжу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2022. № 15. С. 78–86.*
67. Adaptive coping strategies of Ukrainians during the war. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. Том 8 No 4. 2023. С. <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/463/846>

68. Khudobin O.Y. The study of personality traits that affect the formation of coping strategies. *Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine*. Issue 35. Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. P. 437–448.

69. Hofer H. Reassessing war, trauma, and medicine in Germany and Central Europe (1914-1939) *Neuere Med WissQuellen Stud*. 2011. № 26. P. 7–29.

70. Moran G.S. Walking on the sunny side: What positive psychology can contribute to psychiatric rehabilitation concepts and practice. *Psychiatric Rehabilitation Journal*. 2013. № 36(3). P. 202–208.

71. Zoya Wazir Contributor. In Gaza, Childhoods Lost to the Trauma of War Israel's May siege leaves the majority of children in Gaza with deep emotional scars, a new study shows. *U.S.News*. 2021.